

SAVAŞ YILLARINDA ANADOLU İNSANI
VE
YOZGATLI HACI HAYRETTİN EFENDİ

Yrd.Doç.Dr.Lütfi SEZEN*

Yazımıza konu olan Hacı Hayrettin Efendi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918), Erzurum'dan Karaman'a "muhacir" olarak gelen bir aileye yardımda bulunan temiz ruhlu bir Anadolu insanıdır. Çocukluk ve gençlik yıllarında, aile büyüklerinden dinlediğim onunla ilgili bir kaç hatıra bende, bu soylu Anadolu insanına karşı derin bir saygı ve takdir hissi uyandırmıştı. Bu hissiyatı dile getirmeyi, şahsım ve insanımız adına zevkli bir görev sayıyorum.

Karaman'da bir müddet muhacir olarak yaşayan aile fertlerinden edindiğim bilgilere göre, savaş yıllarında Karaman'ın Mansur Dede Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Hayrettin Efendi, aslen Yozgatlı'dır. Mansur Dede şeyhlerinden birinin kızı ile evlenir. Bu evlilikten Fahriye ve Zeliha adlı kızları vardır. Bir müddet sonra hanımı ölür. Bu defa Karaman Müftüsü Baba Efendi'nin kızı Adile Hanım'la evlenir. Adile Hanımla olan evliliğinden de Leylâ, Hayriye, Emine, Ayşe ve Nefise adlı kızları olur.

SAVAŞ YILLARI

Birinci Dünya Savaşı'nın (1914+1918), ülkemizde büyük felâket ve acılara sebep olduğu herkesçe bilinmektedir. Bu felâketten en çok nasibini alan bölgelerimizden biri de Doğu Anadolu'dur. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, halkımız arasında 1293, kısaca "93 Harbi" olarak bilinir. Bu savaştan yaklaşık 37 yıl sonra patlak veren Birinci Dünya Savaşı (1914) sırasında, Ruslar'ın Doğu'da üstünlük sağlamaları, yöre halkı arasında

---

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

tedirginlik yaratmıştır. 1915'teki Sarıkamış yenilgisi, yöredeki huzursuzluğu daha da artırmış, bölgede yaşayan Ermeniler'in baskı ve talân yapmalarına yol açmıştır.

Bölgedeki bu karışıklıklar neticesinde, Erzurum'un doğusuna düşen Pasin ovasındaki köylerde yaşayanların büyük bir bölümü, Ermeniler'in zulmüne hedef olmamak için göç etmeye karar vermişlerdir.

Savaşın ilk yıllarında, ekonomik durumu iyi olanlar Erzurum şehir merkezine yerleşirken, diğerleri yakın köylerde barınmaya başlamışlardır. Ne var ki, buralardaki iğreti yerleşmeler de uzun sürmemiş, Ruslar'ın 1916 yılı Şubat ayı içinde Erzurum'u işgal etmeleri üzerine, sonradan gelenlerle birlikte büyük göç başlamıştır. En gerekli eşyalarını at, eşek, öktüz sırtına veya kağrı arabasına yükleyenler yollara dökülmüşlerdir. Bütün kış boyunca devam eden bu göç sırasında, kötü yol ve konaklama perişanlığını yaşayanlardan sağ kalanlar nihayet Sivas, Malatya, Kayseri, Amasya, Tokat, Kırşehir, Konya, Karaman vd. illere ulaşabilmişlerdir.

Ahmet Hamdi Tanpınar bu büyük göç sırasında yaşananları şöyle dile getirmektedir: "Hiç bir yerde memleketin Birinci Cihan Harbi'nde geçirdiği tecrübenin acılığı burada olduğu kadar vuzuhla görülemezdi. Bu, eski ressamların tasvir etmekten hoşlandıkları şekilde ölümün zaferi idi. Dört yıl bu dağlarda kurtlara insan etinden ziyafetler çekilmişti. Ölüm, her yana dolu dizgin saldırmış, seçmeden avlamıştı. Uğursuz turpan durmadan bir saat rakkası gibi işlemiş, rast geldiği her şeyi biçmişti.

Ölüm, bu kadar yakından kokladığı insanların peşini kolay kolay bırakmıyordu. Er geç bir tarafta karşılırlarına çıkıyor, sofrasını açıyor, buyurun diyordu. Başka bir şey yapmadığı için sadece hatırlatıyordu. Her mecliste, yol üstünde bırakılmış ihtiyarların, süt emen çocuğunun ayak altında ezilmiş parçalarını kundaklayarak ninni söyleye söyleye yola koyulan annelerin, sahibinin göğsüne başını dayayıp ölen cins atların haurası diriliyor, kaybolan çarşı, yıkılan şehir, bozulan ev birden bire suyu çekilen bir nehir gibi ortadan silinen bütün bir hayat, dinmeyen yaralar gibi kamıyordu"¹.

Bu kaç göçten nasibini alanlardan birisi de Aşağı Pasin'in Akçataş (Zanzak) köyünde yaşayan Samet Bey'dir. Yörenin toprak beylerinden olan Samet Bey (Erturan),

---

¹ A.Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, M.E.Basımevi, İst. 1969, s.26.

üçü kız ikisi erkek beş çocuğu ve eşi Bedriye Hanım'la birlikte, temin ettiği bir kağına lüzumlu olan eşyalarını yükleyerek bazı komşu ve akrabaları ile birlikte yollara düşmüştür. Samet Bey'in 1995 yılında 90 yaşında ölen Halit isimli oğlu, ölümünden birkaç ay önce büyük göç sırasında yaşadıkları olayları hafızasında kaldığı kadarıyla şu şekilde anlatmıştır: "1914 yılının yaz mevsimiydi. O zaman ilçemiz olan Hasankale (Pasinler) kaymakamı Tahir Bey, köyümüze geldi. Harp olacağını haber verdi. Köylülerin askere erzak (yiyecek) yardımında bulunmalarını istedi. Askerlik çağında olanların hemen hepsini askere aldılar.

Komşulardan birçoğu göç etmenin uygun olacağını söyledi. Bunun üzerine babam da göç etmeye karar verdi. İlk önce Azap köyüne gittik. Üç gün sonra bu köyün tepelerinde Rus askerleri görülmeğe başladı. Eşyalarımızı toplayarak Masıra köyüne geldik. Bu köyde Mehmet Ağa'nın evine misafir olduk. Büyükler sabaha kadar öktüz derisinden çarık diktiler. Sabahleyin yeni çarıklarımızı giyerek yola koyulduk. Akşama doğru Köprüköy'e geldik. Burada karşılaştığımız askerlerimiz bize yardımcı oldular. Her aileye birer araba verdiler. Yoğun bir savaş hazırlığı içinde idiler. Köprüköy'de geceyi büyük bir samanlıkta geçirdik.

Ertesi sabah, Hasankale'ye hareket ettik. Yolda askerlere iâşe götüren 15-20 katırdan oluşan bir katarla rastladık. Bunlar peksimet taşıyorlardı. Gördüğümüz kadarıyla, askerlerin yiyeceği peksimet ve kavurgaydı. Hasankaleli Battal Bey, Erzurum'a göç etmiş, evini bize bırakmıştı. Hiç eşya bulunmayan bu evde bir gece kalabildik. Sonra Alvar köyüne gittik. Önceden babamın dostu olan Cennetoğlu Hasan Ağa'ya misafir olduk. Hanımı bizi pek iyi karşılamadı. Bu evden yüz bulmayınca, o kışı Erzurum'da geçiren Hacı Halil Bey'in evine yerleştik. Kendisi bize çok yardımcı oldu. Allah razı olsun. Alvar köyünde, tifüs hastalığından çok kimselerimiz öldü. O kış, Azap cephesinde şiddetli harp oluyordu. Esareten kaçan yöre halkı Hasankale'nin köylerine sığınıyorlardı.

1915 baharında Erzurum'a hareket ettik. Çamur deryası halini almış olan yollarda karşılaştığımız askerler, kağılarla cephane taşıyorlardı. Yolda ölen öküzün yerine kağına

çeken askerler gördük. Deveboynu yokuşundan kağnılar ancak üç çift öküz koşularak çıkartılabiliyordu.

Erzurum'a geldiğimizde, Çiftlik köyüne yerleştik. Devlet her muhacir ailesine ekili bir tarla verdi. O yaz, ekinler biçildi, dövüldü. Fakat yapılan hasadı kullanmak nasip olmadı.

Azap cephesinde (1914-1915), bir yıla yakın direnen askerlerimiz, çok büyük kahramanlıklar gösterdi. Bu cephede, ülkemizin değişik yörelerinden gelen pek çok askerimiz şehit oldu. 1915 sonbaharında, Azap cephesindeki askerimizin bozguna uğradığı haberini aldık. Süşehri'ne gitmek üzere, 1915 Ekim ayı içinde Çiftlik köyünden ayrıldık.

Aşkale'de, tanıdık olan nahiye müdürü bizi bırakmadı. Burada Karahasan köyüne yerleştik. Köy halkı bizi çok candan karşıladı. Alvar ve Çiftlik köyünde görmediğimiz ilgiyi burada gördük. Dört ay sonra (Şubat 1916) Erzurum'u Ruslar işgal etti. Biz de Karahasan köyünden hemen ayrıldık. Kop dağı eteğinde mola verdiğimiz bir yerde, gece öküzlerimizi çaldılar. Buradan itibaren yaya olarak yollara düştük. Pek çok meşakkat ve çileden sonra 1917 yılının sonbaharında Karaman'a vardık".

KARAMAN GÜNLERİ

Samet Bey, ailesi ile birlikte Karaman'a gelince, çadırını kurmak üzere, Mansur Dede Mahallesi'nde kendisine bir yer verilir. Artık, beylik günlerini unutmuş, Muhacir Samet olmuştur. Bir müddet sonra mahalle sakinleri onu, Erzurumlu Samet Efendi diye çağırmağa başlamışlardır.

Erzurumlu Samet Efendi, oğulları İbrahim (13) ve Halit (12) ile birlikte, İstasyon civarında ekmek satarak ailesinin geçimini temine çalışır. Göç sırasında çektikleri her türlü sıkıntı ve yoksulluk onlara onurlarından hiç bir şey kaybettirmemiştir. Bu davranışları mahallelinin, bu arada mahallede saygın bir kişiliği olan Hacı Hayretün Efendi'nin ilgisini çeker. Ona, öncelikle oturabileceği bir ev bulur ve çeşitli yollardan yardım etmeye çalışır.

Hacı Hayrettin Efendi, Erzurumlu Samet Efendi'nin doğrudan yardımını kabul etmeyeceğini bildiğinden, farklı bir yola başvurur. Bir gün der ki: "Samet Efendi, sen artık eve taşındın. Çadıra ihtiyacın yok. Satın almak isteyen bazı müşteriler var. Gel onu açık artırmayla satalım". Bu isteğinin kabul edilmesi üzerine, çadır açık artırmayla satışa çıkartılır. Bu artırma sırasında, en yüksek fiyatı yine Hacı Hayrettin Efendi vererek oldukça yüksek bir fiyatla satın alır.

Samet Efendi'nin oğulları Halit ve İbrahim bir yandan aile bütçesine katkıda bulunurlarken, diğer taraftan okula başlarlar. Hacı Hayrettin Efendi bu zor günlerde de muhacir ailenin yardımına koşar. Önce, Samet Efendi'ye bir resmî kuruluştaki iş bulur. Oğulları Halit ve İbrahim'i de kendi çalıştığı bakkaliyeye çırak alır. Aslında çırağa ihtiyacı yoktur. Amacı bu yoksul kimselere yardım etmektir. Bu iki kardeş, okuldan artan boş zamanlarını Hacı Hayrettin Efendi'nin bakkaliyesinde neşe içinde geçirirler.

Hacı Hayrettin Efendi, Halit ve İbrahim'e zaman zaman harçlık vermeyi de ihmal etmez. Yaptırdığı ufak tefek işlerin karşılığı olarak mutlaka harçlıklarını verir.

Hacı Hayrettin Efendi'nin karısı Adile Hanım da yardımseverlikte, kocasından geri değildir. Samet Efendi'nin karısı Bedriye Hanım'la tanışmış, varlıktan yokluğa düşmüş biri olduğunu sezmiştir. Bu yoksul ailenin çocuklarının yorganının bulunmayışı onu son derece üzmektedir. Bir gün Bedriye Hanım'a şöyle bir teklifte bulunur: "Bedriye Hanım, ben ve Hayrettin oğullarımız Halit ve İbrahim'i çok seviyoruz. Müsaade ederseniz, birer yorgan hediye etmek istiyoruz". İsteğinin kabul edilmesi üzerine, yorganlar getirilir, çocuklar yeni bir yorgana sahip olmanın sevincini günlerce yaşarlar. Çocukları mutlu gören Adile Hanım'ın ise keyfine diyecek yoktur.

ANADOLU İNSANI

Hacı Hayrettin Efendi ve karısı Adile Hanım birer tipik Anadolu insanıdır. Falih Rıfık Atay, Anadolu ile insan arasındaki ilişkiyi dile getirirken şu düşüncelere yer vermektedir: "Anadolu, tersine bir ağaç gibi, yeşil toprakları ve yemişleri kıyılarda, kütüğünün kökleri bağrındadır. Anadolu yaylası, kütük ve köktür.

Yayla, bir bölük ruhun, kendini saklayan ruhun, kendini ayakta tutan bir ruhun boz maskesidir. Yaylanın içine tasavvufa girilir gibi, riyazetle girilir.

Yayla, yavaş değil, sabırlıdır. Ağır değil temkinlidir. Çıplak değil kapalıdır. Buğdayı dayanıklı, sağlam ve serttir. İnsanı da öyledir. Yayla, karakter yetiştirir².

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ise Anadolu insanının: "mütehammil (dayanıklı), sabırlı, feyzolof, şuurlu" olduğunu ifade etmektedir³.

Remzi Oğuz Arık, Anadolu'yu gerilik ve haraptıktan kurtarıp başka ülkelerin üstüne çıkaracak mucizeyi köy kadının gerçekleştireceği görüşündedir. O, "köy kadını" demekle Türk kadınına ifade etmiş oluyor. Arık'a göre: "Köy kadını, bugünkü milletimizin yüzde yetmişbeşini doğurmuştur. Bizim dışımızda, hiç bir millet gösterilemez ki varlığına ait imkânları, şartları, bizimki kadar kendi kadınlarına borçlu olsun"⁴.

M.D.Ohsson, XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler isimli eserinde yardımseverlik duygusunun gelişmesinde İslamî inancın etkili olduğunu özellikle vurgulamaktadır: "Fakirlere yardım etmek, sefalet düşenlerin acılarını dindirmek, yahut hayatlarını kazanmaya muktedir olmayanlara yardım etmek, bütün müminler için uyulması gereken ilâhî bir emirdir. Bu görevlerden birini ihmal eden Müslüman, sefalet içinde ölen fakirin hayatından sorumludur"⁵.

Anadolu insanı, karşısında kim olursa olsun, halka hizmeti, Hakka hizmettir prensibinden hareketle yerine getirmiştir. Dinimizde de yardımseverliğe büyük önem verilmiştir. İyi bir Müslüman herkes için hayır ister. kendisi için hayırlı görmediği bir şeyi, başkaları için istemez. Peygamberimizin, "komşusu açken tok yatan bizden değildir" hadisi buna en güzel örnektir.

Beşir Ayvazoğlu'nun, Nuri Arlasez ile yapmış olduğu söyleşide: Arlasez, İngiliz yazarı Toynbee ile gittiği bir yurt gezisinde karşılaştığı manzarayı şöyle dile

---

² F.Rıfık Atay, Eski Saat, Ank. 1933.

³ Z.Fahri Fındıkoğlu, Aylık Felsefe ve İçtimaiyat Mec. Sayı:6, Haz. 1950.

⁴ R.Oğuz Arık, Köy Kadını Memleket Parçaları, Yaylacık Mat. İst. 1967, s.23.

⁵ M.D.Ohsson, XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler, (Çev:Z.Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, İst. ?

getirmektedir. "Toynbee ile birlikte bir gün güneyde, Antalya'ya 70-80 kilometre mesafedeki bir köye gittik. Nur yüzlü bir ihtiyar. İçimden geldi. Çok samimi olarak gidip elini öptüm. "Babacığım dedim. Çok açız, çaresine bakabilir misin?" İhtiyar; "Oğul, yeterki sen fukaranın olanına katlan!" dedi. İhtiyar çok güzel yiyecekler getirdi. Bütün ısrarımıza rağmen para kabul etmedi. "Taa nerelerden bu kuş uçmaz, kervan geçmez yere geldiniz. Gönlümüze ferahlık verdiniz. Bir de para mı vereceksiniz? Ne parası?" dedi. Ama ben ısrar ettim. Bunun üzerine: "Bak oğlum, misafirimizsin. Daha fazla ısrar edersen, paramı kabul etmek zorunda kalacağız. Neşemizi bu kahpe para için kaçırmaya değerse ver!" Artık ısrar edemezdim. Toynbee'ye söylediklerini aynen tercüme ettim. İngiliz'in gözleri yaşardı ve şunları söyledi: "İhtiyar bize ebedî ölçüde bir insanlık dersi verdi. Bu borcu hiç bir zaman eda edemeyeceğiz. Dünyaları ayakta tutan, her memlekette gizli kalmış bu gibi kahramanlardır. Bunların yüzü suyu hürmetine memleketler ayakta kalır. Bunlara İncil'de toprağın tuzu denilmiştir. Biz, sanayileşirken büyük hatalar yaptık. Maddî servet pahasına bütün bu değerleri kaybettik. Siz de aynı tehlikeyle karşı karşıyasınız. Bizden ders alın"⁶.

Bu tür insanların bizim cemiyetimizde her zaman bulunduğunu iftiharla söyleyebiliriz, üzerinde durulması gereken en önemli nokta; "bu değerler hakkında hiyerarşik bir hükümler manzumesinin ilk şart olarak tespitidir. Yani örnek insanı tanıyabildiğimiz, onun heder olmasını önleyebildiğimiz, ona ait değerleri sıraya koyabildiğimiz, böylece onu, bütün cemiyete aşılabilirdiğimiz ölçüde görevimizi yerine getirmiş oluruz"⁷.

SONUÇ

Anadolu'nun, başından geçen büyük felâketlere rağmen, anavatan olma vasfını hiç bir zaman yitirmemiş olmasının temelinde, Yozgatlı Hacı Hayrettin Efendi ve Antalya ihtiyar örneklerinde gördüğümüz, ruh yapısı yatmaktadır. Bugün rahat nefes aldığımız,

⁶ Dergâh Dergisi, No:67, Eylül 1995, s.12-13.

⁷ R.Oğuz Arık, Coğrafyadan Vatana, M.E.Basımevi, İst. 1969, s.64.

özgürlüğümüzü tattığımız vatanımızı, bizlere emanet edenlere karşı, bizim de çok ağır ve yüklü sorumluluklarımız vardır. Bunun bilincinde olduğumuz sürece ülkemiz için yararlı işler yaparız.

Yozgatlı Hacı Hayrettin Efendi, Adile Hanım ve Anadolumuzun ebediyete intikal etmiş olan saf, güvenilir, temiz ve yardımsever insanları, sizler gönlümüzde yaşıyorsunuz. Ruhunuz şâd olsun!